

Рецензия

от проф. д-р Светлана Стойчева, НАТФИЗ “Кр. Сарафов”,

по материалите, предоставени от ас. д-р Надежда Стефанова Цочева, участник в конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, област висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2. 1. Филология (Теория и история на литературата)

Документите и материалите, представени от участника в обявения от ШУ „Епископ Константин Преславски“ хабилитационен конкурс, отговарят на наукометричните изисквания по Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за прилагането му.

Професионалната биография на Надежда Цочева изгражда представата за оформящ се учен със сериозна заявка в областта на историята и теорията на литературата: с интересно научноизследователско творчество за периода 2017-2021, откакто е назначена на длъжността „асистент“ в ШУ „Епископ Константин Преславски“ (сумарно е публикувала 15 статии в тематични сборници и специализирани периодични литературни издания, от които 3 в чужбина, и 7 доклада от национални и международни научни конференции); с богата учебно-преподавателска практика тъкмо по направлението на обявената доцентура (теория и история на литературата) и за отбелязване е, че семинарните занятия, които води, са върху цялата българска литература от Освобождението до наши дни; с участие в няколко научноизследователски проекта (включително един международен).

В настоящия конкурс Надежда Цочева участва с хабилитационен труд, публикуван в годината на кандидатстването ѝ за доцент, и с реализираните си 15 отделни публикации. Предмет на научно обсъждане в моята рецензия ще бъде основно монографията „Поетика на меланхолията в контекста на българския модернизъм и постмодернизъм“.

Темата на труда звучи модерно (особено около последното околноевековие), а в подхода могат да се познаят предимствата (а не недостатъците) на постмодернистичния „центробежен“ почерк на самото литературознание. Първото впечатление, което оставя трудът: 1. Въвлечен е изключително богат и интересен изследователски материал – това впечатление не се променя до самия му край. 2.

Първоначално респектира обещанието за систематично монолитно академично изследване, което малко се поразклаща с натрупването на главите поради не съвсем добрата спойка между тях. Личи, че са писани „на парче“ (доказва го и появата им като статии и доклади преди това), което води до леко странната структура на монографията, развиваща се като че ли едновременно в проспекция и в ретроспекция – непрекъснатото припомняне на контекста или повторението на почти еднакви аргументации в някои глави рискува на няколко пъти да завърне четенето от самото му начало. Това са леки стилистични питанки, които се тушират, когато текстът се схване по-скоро като фрагментарен¹.

Темата за литературния концепт на меланхолията е изключително плодотворна не само заради интердисциплинарната си същност, но и заради интердисциплинарния подход към нея. Това предопределя богатството от изследователски ракурси и нещо, в което Надежда Цочева безспорно е талантива: пресичането им в интересни опити върху меланхолията като културен феномен, като светогледен модел, като поетика и употреби, като психография, в контекста на структурата на чувствата, като култура на сетивата, като различни естетически преживявания и прояви, в допирните ѝ точки с други културологични феномени („остров“, „градина“, „библиотека“, „календар“, „писмо“, „град“, „фотография“, „албум), дори в пародийните ѝ „дрехи“.

Проследяването на динамиката на темата в българския модернизъм (най-вече сецесиона), авангардизма и постмодернизма оформя тезата на Цочева за меланхолията като „тематична доминанта“ на новата и най-новата българска литература и тежестта ѝ на „основен концепт в българската култура през граничните периоди на модернизма и постмодернизма“ (първа и втора точка от справката за научните приноси). Този литературноисторически сюжет, който клони към история на българския модернизъм през определен тематичен аспект, безспорно не е разработван в българското литературознание. Признавам обаче, че без да ме усъмнява в „лицната“ си литературоведска разработка и в частните си изводи, продължавам да се питам дали наистина може да се обобщи като основен концепт на граничните периоди на модернизма и постмодернизма (доводите ми са дискуссионни и предполагат със сигурност по-широка дискусия).

¹ Рецензията ми е изградена върху предпочетния вариант, който съдържа повече материал от монографията и показва още по-добре логиката на концепиране на Надежда Цочева.

Вторичната литература, на която се опира авторката, за да синтезира теорията на меланхолията в първа глава, не е било лесно да се подбере, но мисля, че най-доброто като опора е събрано: В. Бенямин, Юл. Кръстева, С. Зонтаг, К. Юханнисон, Ж. Старобински, Р. Клибански, Е. Панофски, Фр. Сакл, М. Биенчик (не е подмината капиталната „Анатомия на меланхолията“ от XVII в. на Робърт Бъртън, но е спомената по-скоро в исторически план). Прегледът на историята на меланхолията реставрира не само генеалогията ѝ, но изгражда контекста на конкретното ѝ изследване в българската литература, който контекст (особено от XIX и XX в.) напълно пресича възможността феноменът да бъде разглеждан като доморасъл. Към находчивите теоретични включвания смятам книгата на Сюзан Зонтаг „За фотографията“, предлагаща разглеждането на културата и през погледа на фотографията фланьор, меланхолика на Бодлер. Особено продуктивно е разглеждането на различните вариации на меланхолни състояния по Карин Юханнисон (меланхолия, акедия, сензитивност, сплин, инсомния, фуга, нервност, фатиг, аномия), които дават възможност по-късно да се назовават по-точно различните лица на меланхолията. Пътят е отворен, тезата ясно зададена: „Българският символизъм следва Бодлеровия мизансцен – сплинът като психологическо състояние – защитна маска, чрез която се прикрива отчаянието, обличане на психонагласата в поетична форма чрез образа на денди, като текстовете на авангарда вграждат този образ в един гротесков синтез на невъзможността да се живее в света на цивилизацията.“ (с. 42) (впрочем изложението особено печели от ясно зададените си цели и изследователски намерения, както и заключителните си обособени части).

Разгледано е естествено българското начало с манифеста „Тъгите ни“, концептуализиращ и персонализиращ лицето на меланхолията – първо в образа на Декадента. Цочева проявява добра ориентация в литературноисторическия атлас, разглеждайки текста на Димо Кърчев в контекстуалните му връзки с „обкръжението“ от текстове на Теодор Траянов и Трифон Кунев в алманаха „Южни цветове“. После идва сецесионното сп. „Художник“, което в тази работа получава заслужено особен акцент. Естествено, списанието налага изследването на декадентското и меланхолното през връзката между вербалния и иконичния код. Особено ценя подглавата „Меланхолният субект на страниците на сп. „Художник“ и градините на сецесиона“ с генериращите модели на сецесионната иконография на декоративните платна на Алфонс Муха и Густав Климт, „припомнянето“ на Шарл Бодлер, Албер Самен и Казимир Тетмайер през страниците на списанието и насочването към цветята и

ароматите в градините на българския сецесион, извлечени от текстове на Яворов, Лилиев, Попдимитров, Траянов, Райнов.

Литературноисторическа тежест има подглавата „Модернизмът на страниците на “Художник” и “Българан” – диалог между сериозното и смешното“, поставяйки въпроси като: „Какво е мястото на пародията в трансформационните процеси – вътрешнолитературни или обусловени от смяната на историческите ситуации?“ (с.122) Фактът, че езикът на българския модернизм (особено декоративистичният) се улавя буквално моментално в хумористичния печат, заслужава сериозно внимание (впрочем отдавна доказано от Симеон Янев в „Пародийното в литературата“, 1989). Освен на „случая“ Пепо (много интересен с паралелното публикуване в „Художник“ и „Българан“ и улавянето на „флирта“ между сериозно и хумористично), би могло да се обърне специално внимание и на автопародиите (на фигурата на пародиста и автопародиста), подчертаващи артистичната/театрална природа на високата поезия.

Подглавата „Подир сенките на облаците, знаците, ароматите...“ добавя възможностите за анализ през по-мощния (спрямо словото) семиотичен код *обоняние–ухание–мирис–телесност*, за да се покаже как през този код се орнаментализират чувствата (с. 167) и да се докаже, че „*Ароматите и Градините (Цветята)* са големите герои в редица текстове на българския модернизм“ (с. 138). Да се свежда терминът *Secessia* до отделяне на флоралния мотив от миметичното цяло на растението (“окултуряване на природното, не-природност, книжовност”), на думата от обичайната ѝ контекстуална съвместимост (с. 148), макар и по Бойко Пенчев, смятам за свеждане на общото към частното (и това е правомерно при една уговорка).

Работата на Цочева върху доминантните понятия, или емоционалните кодове, (наречени „структура на чувствата“), на метафоричните образи, на „повтарящите се истории“, на „географията“ на меланхолията у Яворов, Траянов, Кунев, Попдимитров, Лилиев, Дебелянов, Людмил Стоянов, Ясенов има пряка връзка с идеята ѝ за един бъдещ „Речник на метафоричния език на меланхолията“, който, разбира се, не би могъл да мине без останалите символисти. Мисля, че в полза на изследването биха били капиталните изследвания на Мирослав Дачев върху символизма и семиотиката на цвета в поетичния текст, както и на Мони Алмалех за цветовете кодове в Петокнижието. Дачевият анализ на илюстрациите на Сирак Скитник към Траяновите „Български балади“ също би обогатил мултидисциплинарния анализ. Свързването на „Баладите“ чрез илюстрациите с движението „Родно изкуство“ смятам за продуктивна

линия за изследване на промяната на естетиката на Траянов (казано по-разговорно, за „разкотвянето“ на непоклатимия му символизъм).

В авангарда се разкриват по-скоро иронично-пародийните маски на меланхолията в света на кинематографа, рекламите, машините, модните списания (образът на Денди и героят-марионетка на Чавдар Мутафов с интересен анализ специално на гротеските в „Покерът на темпераментите“), във връзка с бунта срещу варварската цивилизация (Гео Милев) и пробивите на мистичното в повторителния делник (Далчев и кръга „Стрелец“, Светослав Минков). В структурата на чувствата тук се откроява особено инсомнията. За отбелязване е анализът на „Литературно-художествени писма от Германия“ от Г. Милев в сп. „Листопад“ (1913-1914) като пролог към нов тип естетическо поведение. Спорно е обаче едностранното разглеждане на „Везни“ като „прокламиращо естетическите принципи на експресионизма“ (бележките, с. 229). Модернистичната употреба на календара в „Експресионистично календарче за 1921 година“ от Г. Милев е в креативна/семиотична връзка с цикъла „Годишните времена“ на Мирчо Качулев. Адмирации за тази връзка. Когато става дума за присъствието на Ориента като носител на екзотичното, чувствено-изкусителното, греховното и жестокото (с. 299), добре би било да се подчертае специално левантинското (източносредиземноморското) – Леванта присъства в езика на романите на Димов и е също пряко свързана с темата за меланхолията в тях.

Употребите на меланхолното преживяване действително получават своето ново осмисляне в романите (включително „Незавършен роман“) на Димитър Димов. Тук са интересни отпратките към употребата още на Бодлеровия меланхолен образ; свързването на меланхолията със „света-убежище“ (в „Поручик Бенц“), с „лутане сред нарушени смисли, надникване в бездната и бездействие пред настъпващите промени“, с „трагичния път на човека, желаещ да притежава света и обзет от помрачителната празнота на това притежание“ (в останалите му романи) (с. 296); забелязването на естетиката на монтажа в начина на разказване и други още уместни наблюдения върху романите на Димов.

Съвременни употреби на меланхолията Цочева намира в „текстовете на Г. Господинов (тук прави едно задълбочено изследване на *Тъгата* като колективно и индивидуално преживяване, съизмерено с образа на *фланьора* и с една от вариациите на меланхолията, *фуга* (бягство); за отбелязване са и отпратките към семиотиката на колекционирането); в текстове на Г. Цанев, Г. Мишев, Ст. Стратиев, където открива

тематизирането на *болестта* като основно състояние на един народ (в монографията ѝ тази част е останала извън (вярвам, че решението е било целесъобразно); в текстове на Ем. Дворянова („Земните градини на Богородица“), Т. Тодоров (тук разглежда „меланхолията като пробив отвъд физическата реалност в търсене на фантазни личностни проекции“ и е било добре да представи някак Т. Тодоров като автор, съвсем не толкова познат, колкото избраните други автори). В началото на тази последна глава е включен анализ и на дописаният от Теодора Димова „Незавършен роман“ на Димитър Димов (тук най-интересният проблем е как авторката е останала едновременно вярна на разказваческия модел на Димов и на постмодернистичния си „подпис“).

Обобщено казано, виждам предложената монография като „речник“ на литературните трансформации на меланхолията в продължение на целия български модернизъм, който обаче трябва да се доразработи.

Заклучение: с уважение към многоаспектния сложен труд и успешната ориентация на ас. Надежда Цочева в не по-малко сложната материя, която е щудирала в хода на работата си, намирам за повече от основателно да предложа на уважаемото жури избора ѝ на академичната длъжност „доцент“.

29.03.2022

проф. д-р Светлана Стойчева

